

Василь Телелим,
Родіон Тимошенко,
Юрій Приходько

Військова освіта в системі безпеки та оборони держави

Узагальнюються сучасні підходи, форми і способи здійснення провідними країнами світу політики безпеки та оборони, захисту своїх національних інтересів, ведення збройної боротьби. Показується роль і значення Збройних Сил України, системи військової освіти як важливих інтелектуальних складових системи безпеки та оборони держави. Обґрунтовуються основні напрями та шляхи подальшого розвитку системи військової освіти.

Останні роки розвитку світової цивілізації характеризуються глобалізацією, новою хвилею кризових явищ, інформатизацією, запровадженням високих технологій, розширенням виробництв, домінуванням провідних країн та перерозподілом між ними сфер впливу, загостренням конкуренції за природні ресурси та ринки збуту, нерівномірністю соціально-економічного й науково-технічного розвитку країн і поглибленням розриву між рівнями добробуту людей, швидким зростанням населення в окремих регіонах планети та попитом на продовольство. Зберігається загроза розповсюдження зброї масового ураження та засобів його доставки, природних і техногенних катастроф. Викликають тривогу такі стійкі планетарні тенденції:

- посилення ролі військових факторів у вирішенні міжнародних політичних, економічних, етнічних, міжконфесійних та інших конфліктів;
- поширення неконтрольованої міграції населення, діяльності екстремістських, терористичних організацій;
- стрімке зростання обсягів військово-наукових знань;
- пошук, розроблення й випробування новітніх систем озброєння та військової техніки, принципів їх системного бойового застосування в конфліктних регіонах з наслідками та ознаками згубного руйнівного інфраструктурного, соціального, економічного, історико-культурного характеру.

У практиці провідних країн світу для досягнення поставлених цілей широкого застосування набули воєнні, політичні, економічні, фінансові, психологічні, інформаційні, етнічно-релігійні та інші заходи. При цьому дієвими та ефективними, як показала практика, виявилися такі інструменти, як подвійні стандарти в поглядах на тотожні події, котрі відбуваються у країнах світу, ліберально-демократичні підходи, гуманістичні ідеали, вплив на масову свідомість із застосуванням сучасних інформаційно-психологічних технологій, лобювання, створення умов для виникнення протестних акцій і рухів, відкриті й латентні гранти та фінансові потоки.

Динаміка нарощування в глобалізованому світі конфліктогенних і кризових явищ викликала занепокоєння у провідних країнах світу, воєнно-політичних організаціях та союзах і змусила їх переглянути свої уявлення про національні інтереси й національну безпеку. «Національна безпека і процвітання держави, – зазначається в Національній воєнній стратегії США, – є поняттями, невіддільними одне від одного. Вони забезпечуються зокрема і збереженням провідних позицій США на міжнародній арені» [1, с. 28]. І далі: «Зміцнення міжнародної та регіональної безпеки потребує, щоб наші збройні сили могли використовуватися в будь-якій точці світу й одночасно мали спеціалізацію за регіонами... Ми й надалі забезпечуватимемо підтримання своєї передової присутності в різних регіонах і можливість доступу до загальносвітових ресурсів, баз, морських портів, аеродромів у всьому світі» [2, с. 29].

Політичні засади використання воєнної сили Великою Британією викладені в затверджених у 2010 р. парламентом цієї держави документах під загальною назвою «Забезпечення безпеки Британії в епоху невизначеності». «Розроблені та прийняті доктринальні документи свідчать про устремління керівництва Великої Британії оптимізувати законодавчу базу для використання збройних сил держави як силовий інструментарій національної політики» [3, с. 16].

У листопаді 2010 р. на Лісабонському саміті НАТО була прийнята нова «Стратегічна концепція оборони та безпеки держав – членів організації Північноатлантичного договору» [4]. У ній зазначається: «...фундаментальна та довготермінова мета Північноатлантичного союзу – гарантувати свободу та безпеку всім його членам політичними та військовими засобами», «сьогодні альянс залишається важливим джерелом стабільності в непередбачуваному світі», «держави-учасники формують унікальну спільність цінностей, сповідуючи принципи свободи особи, демократії, прав людини та верховенства права». Така позиція провідних країн НАТО стосовно глобалізаційних викликів, котрі, на їхню думку, загрожують національним інтересам цих держав, має під собою потужне підґрунтя й характеризується послідовністю та дієвою реалізацією (див. *табл. 1*) [5, 6].

*Таблиця 1**

Характеристика деяких складових географічного, демографічного та воєнного потенціалу провідних країн НАТО

Країна	Площа, тис. км ²	Населення, млн осіб	Збройні сили, тис. осіб	Воєнний бюджет, млн дол. США
Велика Британія	244,9	61,9	178,47	56500,0
Іспанія	506,0	45,316	142,212	10200,0
Італія	301,1	60,1	184,6	20500,0
Канада	9970,0	33,89	65,72	18100,0
США	9519,0	317,64	1564,0	722000,0
Туреччина	779,5	75,7	510,6	11200,0
ФРН	357,0	82,056	251,465	41500,0
Франція	549,2	62,636	238,59	42600,0

* Станом на 2011 р.

Досвід війн і збройних конфліктів останніх десятиліть, у яких брали участь збройні сили Великої Британії, Російської Федерації, США, Франції, Туреччини, свідчить, що успіх у цих конфліктах досягається завдяки воєнно-економічним і технологічним чинникам, які є продуктами людських знань. Можна стверджувати, що основою воєнної могутності вже на теперішньому етапі стають знання в різних сферах і така тенденція із часом лише зростатиме, про що свідчать сучасні погляди на теорію та практику будівництва, оснащення й застосування збройних сил.

По-перше, набуло практичної реалізації таке поняття як «Сектор безпеки і оборони» (СБО) [7, 8, 9], яке виникло в процесі демократичного розвитку сучасних держав і природним шляхом увійшло в теорію та практику національної безпеки України [7, с. 16]. Зауважимо, що, на нашу думку, поняття СБО як інтегральна конструкція сформувалося та набуває практичної реалізації внаслідок змін, які відбулися в царині знань: науки, техніки, інформаційних технологій та їх реального використання для захисту національних інтересів і національної безпеки держав – та потребує подальшого наукового, кадрового, нормативно-правового, структурного, організаційного, фінансового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення.

Водночас, що логічно випливає з викладеного вище, намітилася еволюція в поглядах на розвиток процесів управління збройними силами під час воєнних дій. У збройних силах США розроблена нова концепція – «мережочентрична війна» (NCW – Network Centric Warfare) [8, с. 50]. Модель NCW при цьому виступає як система, котра містить три складові: інформаційну, сенсорну (розвідувальну) та бойову. Основною вважається перша підсистема, на яку накладаються друга і третя підсистеми [8, с. 51]. Вважається, і це доведено практикою, що різного роду мережі, зведені в єдиний інформаційно-комунікаційний простір, який функціонує в реальному часі, дають змогу досягати інформаційної переваги над супротивником і завдяки цьому випереджати його на всіх етапах підготовки й ведення бойових дій. Ось, наприклад, як оцінював хід бойових дій в Іраку генерал-майор Мартін Демпсі: «По суті, тут, у Багдаді, ми робимо дві речі: ми або боремося за інформацію, або ведемо боротьбу на основі одержаної інформації» [10, с. 14].

По-друге, на рівні військової науки та практики має місце усвідомлення того, що в царині знань та інформації, коли успіх військових операцій багато в чому визначається нематеріальними факторами, чисельність збройних сил не відіграє такої важливої ролі, як раніше. Збройні сили сучасності стають переважно не численними, а високопрофесійними. Скорочення збройних сил на сучасному етапі супроводжується високим рівнем професійної підготовки особового складу. «Нечисленна, маневрена, “розумна” армія стає універсальною, здатною переключатися з конфлікту одного роду на конфлікт іншого роду, вирішувати як воєнні, так і мирні задачі» [11, с. 7]. Сучасні комплекси та системи озброєння підвищують значення людського фактора, який стає вирішальним. Військовий фахівець будь-якого рівня перестає бути простим виконавцем наказів, навченим виконувати дії за наперед визначеними методиками, настановами, статутами й алгоритмами. Він має бути компетентним у сфері своєї військової спеціальності стосовно управління бойовими діями, застосування новітніх зразків озброєння та військової техніки, бути готовим самостійно приймати рішення та діяти в нестандартних умовах.

Саме тому більшість провідних країн світу вже прийняли рішення про скорочення чисельності збройних сил. Так, Велика Британія у 2011–2015 роках скоротить на 8% оборонний бюджет і на 25% – цивільний персонал збройних сил. Франція зменшить на 4% оборонний бюджет на 2011–2015 роки і в наступні роки скоротить чисельність збройних сил із 320 тисяч до 266 тисяч. Німеччина планує впродовж наступних шести-семи років скоротити збройні сили на 100 тис. осіб, залишивши в них 159 тис. військових [12, с. 135].

По-третє, попри те, що зі змінами у світі змінюється характер війн і воєнних конфліктів, котрі, на відміну від війн 1914–1917 рр. та 1939–1945 рр. утрачають масштабний характер, воєнні дії як спосіб захисту й задоволення певних інтересів, усунення перешкод до їх просування та досягнення поставлених цілей, залишаються невід’ємною складовою сучасної цивілізації. За цілями діяльності, мотивами й інтересами людство та світ за тисячоліття мало в чому змінилися. Під прикриттям декларативних «гуманістичних ідеалів», «демократичних цінностей» як «універсальних механізмів» розв’язання міжнародних проблем і суперечностей у сучасному світі відбуваються події, відомі нам з нецивілізованої історичної давнини. При цьому, зазначимо, суттєвою є лише еволюція ресурсів, засобів і технологій досягнення поставлених цілей, що в принципі не змінює загальної картини такої «діяльності». Ідеться про сучасні локальні війни та конфлікти, їх жорстокий характер і негативні наслідки для людства. Водночас, на думку експертів, сучасні військові й виробничі технології та накопичені запаси зброї масового ураження різного призначення практично унеможливають тривалу війну між національними арміями. За такого сценарію виникає ризик техногенних катастроф, які за згубними наслідками для людства можуть значно перевищувати втрати від бойових дій, що також виступає потужним стримуючим фактором ідеологів масштабних війн. По суті, втрачають сенс територіальні захоплення, принаймні на тривалий час, коли їх утримання потребує значних ресурсів. На зміну їм приходять такі концепції: стримування, дій невійськовими засобами. Стимування стає фактором заміщення агресії, а локальна операція за ефективністю (витратами, співвіднесеними із досягнутим результатом) переважає розгорнуту військову кампанію. Що стосується дій невійськовими засобами, то їх арсенал досить широкий – від політико-економічних санкцій до акцій і дій інформаційно-психологічного характеру.

По-четверте, на теперішньому етапі розвитку світової цивілізації триває військово-технічний і технологічний прорив у сфері озброєння та військової техніки, характерний для провідних країн світу, а саме:

- розроблення новітніх систем і зразків озброєння, побудованих на основі сучасних інтегрованих знань у різних галузях науки і техніки та інноваційних технологій;

- кардинальні зміни у складі високоточних систем озброєння (носії та засоби ураження: гіперзвукові системи керованого озброєння різного призначення, крилаті ракети великої дальності тощо);

- створення стратегічних засобів «миттєвого глобального удару»: літальні апарати, перспективні засоби некінетичної дії – зброя на нових фізичних принципах (лазерна, електромагнітна, сейсмічна, кліматична, геофізична);

- напрацювання в галузі робототехніки (автономні роботи, кібернетичні організми, сімейство систем на основі біохімічної імітації людини);

- біологічна зброя на основі клонування різноманітних органічних носіїв.

Актуальними для України нині стають завдання адекватного реагування на такий розвиток подій і застосування відповідних запобіжних заходів, що знайшло відображення в низці нових нормативно-правових документів, прийнятих Верховною Радою України [9, 13, 14]. Ідеться про виклики зовнішнього та внутрішнього характеру, визначені Стратегією національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється». Як указується в цьому документі, зазначені виклики разом з незадовільним станом системи підтримання національної безпеки, поширенням корупції в її органах перешкоджають розв’язанню нагальних проблем суспільного розвитку, сприяють політичній радикалізації, призводять до зростання екстремістських настроїв і рухів, що у стратегічній перспективі може створити реальну загрозу національному суверенітету й територіальній цілісності України [9]. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» визначає позаблоковий статус нашої держави. Однією з основних засад зовнішньої політики є «дотримання Україною політики позаблоковості, що означає неучасть України у воєнно-політичних союзах..., продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес» [13]. Прийняте рішення, на нашу думку, з одного боку, має важливе міжнародне значення, з другого – потребує адекватних зусиль з метою досягнення достатньої забезпеченості, стійкості та стабільності визначеного статусу позаблоковості. Основними дієвими й ефективними запобіжними заходами при цьому, на нашу думку, мають стати: реальні інформаційні бази даних щодо поточного та довгострокового стану й розвитку подій у державі та у світі; прискорення соціально-економічного розвитку країни на основі структурних реформ і новітніх технологій; посилення правової відповідальності на всіх рівнях центральної та місцевої влади, подолання корупції; створення інтегрованої системи безпеки та оборони держави; пріоритетний розвиток освіти, фундаментальної та прикладної науки.

Викладене актуалізує проблеми дослідження та визначення основних напрямів зміцнення оборони та безпеки держави в контексті людського фактора – застосування

Збройних Сил України (ЗСУ) для забезпечення суверенітету та територіальної цілісності держави, підвищення професіоналізму, компетентності фахівців у системі військової освіти, здатних діяти із застосуванням різних видів сучасної збройної боротьби, котрі є складовими «військової сили держави як величини інтегрованої, яка втілює в собі не тільки міць її збройних сил, але і військової економіки, науки, морального духу народу й воїнів збройних сил» [15, с. 19].

Водночас слід зауважити, що визначені пріоритети, принципи й напрями підготовки держави до збройного захисту національних інтересів [9, 13, 14] потребують вжиття реальних, конкретних, матеріалізованих заходів для суттєвого реформування всіх складових сектора безпеки та оборони, відповідного їх нормативно-правового й фінансового забезпечення з урахуванням таких доволі суперечливо взаємопов'язаних принципів, як спроможність і достатність. Ідеться про вирішення завдання досягнення оптимального результату достатності за умови відносно низьких спроможностей, але виникає великий сумнів у тому, що недостатніми спроможностями можна досягти прийняттого рівня достатності. Дані, наведені в таблиці 2 (станом на 2011 р.) [5, 6], свідчать, що країни, які значно поступаються Україні за потенціалом, ресурсами, територією, кількістю населення, чисельністю збройних сил, вирізняються значно більшими воєнними бюджетами, насамперед стосовно чисельності збройних сил. І це при тому, що більшість із них є членами НАТО й перебуває в системі колективної безпеки. Для порівняння наведемо середні витрати на потреби збройних сил (з розрахунку на одного військовослужбовця) в деяких країнах світу: «На початок 2010 року вони складали в Україні 5,1 тис. дол. США (2013 р. – 10,5 тис. дол. США. – Авт.), у РФ – 33,1 тис. дол. США, у Румунії – 45,4 тис. дол. США, у Польщі – 54,7 тис. дол. США та у Словаччині – 61,7 тис. дол. США» [12, с. 141].

Таблиця 2

Порівняльна характеристика деяких складових географічного, демографічного й воєнного потенціалу України та країн Європи

Країна	Площа, тис. км ²	Населення, млн осіб	Збройні сили, тис. осіб	Воєнний бюджет, млн дол. США
Австрія	83,9	8,387	25,9	2810,0
Греція	132,0	11,183	138,936	9960,0
Нідерланди	41,5	16,653	37,368	11300,0
Норвегія	385,2	4,855	25,45	5770,0
Португалія	92,3	10,732	43,34	3190,0
Україна	603,7	46,0	182,0	1912,0*
Чехія	78,9	10,41	23,44	2500,0
Естонія	45,1	1,339	5,45	360,0

* Дані на 2013 р.

ЗСУ є важливою складовою СБО держави: «Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладається на Збройні Сили України» [16, с. 6]. Водночас, як зазначає начальник Генерального штабу – Головнокомандувач ЗСУ генерал-полковник В. Замана, «...сьогодні ми намагаємося утримувати фактично “паперові” Збройні сили – за чисельністю одні з найбільших у Європі, а за всіма іншими параметрами (соціальними стандартами військової служби, рівнем підготовки та технічної готовності озброєння) значно слабші від армій сусідніх європейських держав... Найбільш турбує невідповідність Збройних сил вимогам, продиктованих характером сучасних збройних конфліктів, яким притаманні швидкоплинність, застосування високоточної зброї і високомобільних підрозділів» [17].

Аналізуючи результати оборонного огляду держави, автори статті [18] наголошують: «Найбільш характерними та відчутними ризиками, які негативно впливають на досягнення визначеної мети реформ у сфері національної безпеки і оборони України є такі: людський чинник (рівень знань, наявність досвіду, суб'єктивізм); нераціональний вибір шляхів досягнення намічених стратегічних цілей, їх кардинальна зміна на етапі імплементації; ресурсні, зокрема фінансові видатки; поглиблення розриву між теорією та практикою оперативного мистецтва; обмежені можливості національної економіки з виготовлення сучасних зразків озброєння та військової техніки» [18, с. 10].

Ураховуючи викладене, зазначимо, що формулювання ієрархії цілей як системоутворюючих факторів реформування ЗСУ має спиратися на відповідні закономірності та принципи, підкріплюватися визначенням напрямів і шляхів реформи, розробленням реальних програм, планів, їх належної кваліфікованої експертизи, виділенням достатніх за можливостями держави фінансових і матеріально-технічних ресурсів, здійсненням дієвого контролю за виконанням планів та їх ресурсним забезпеченням, посиленням публічності, гласності, заохочуваності та особистої відповідальності за результати роботи керівників і виконавців усіх рівнів. На жаль, досвід розбудови та реформування ЗСУ від часу набуття нашою державою незалежності красномовно свідчить, що саме таких підходів до військової реформи нам украй бракує. Викладене повною мірою стосується й системи військової освіти (СВО).

На сучасному етапі розвитку світової цивілізації стає очевидним, що освіта виступає інтелектуально-духовною, інвестиційною основою розвитку особистості, суспільства, нації та держави, важливим чинником і стратегічним ресурсом, зміцнення її авторитету й конкурентоспроможності на міжнародній арені, забезпечення незалежності, національної безпеки, оборони та національних інтересів, відтворення інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, поліпшення добробуту людей. Як зазначається в документі «Освіта для інноваційних суспільств у XXI столітті», прийнятому на саміті «Групи восьми», «...життєдіяльність сучасного суспільства спирається

на освіту, яка є основою прогресу суспільства» [19]. Співзвучна до цього думка В. Кременя: «Наука, мистецтво, освіта як соціально-духовні феномени справляють необхідний вплив на характер і розвиток решти компонентів соціоекономічного і політико-культурного простору малого та великого масштабу» [20, с. 137]. «Саме ті країни, які претендують на лідерство, активно інвестують кошти у виробництво нових знань та технологій. За рік Індія збільшила наукові інвестиції на 27%, а Китай – на 40%. З 2001 по 2008 р. витрати на НДДКР у США фактично було подвоєно – вони зросли з 84 млрд до 150 млрд дол. Упродовж п'яти останніх років потроїла інвестиції в науку і Росія», – зазначає В. Семиноженко [21, с. 8].

Невід'ємною складовою сектора безпеки та оборони країни, ЗСУ, загальнодержавної освіти є СВО – основне джерело підготовки та комплектування ЗСУ, інших військових формувань і правоохоронних органів висококваліфікованими офіцерськими кадрами.

Закономірності військової освіти в системі безпеки та оборони держави зумовлюються: політикою у сфері національної безпеки та оборони й освіти; політичними й ідеологічними умовами, соціально-економічними та науково-технічними спроможностями; потребами ЗСУ у військових фахівцях усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів і ланок управління; ефективністю управлінської діяльності; національними традиціями, національним та світовим досвідом розвитку військових освітніх систем; станом військово-теоретичних, психолого-педагогічних досліджень, дослідно-конструкторських розробок; змістом освіти, розвитком дидактичних основ і технологій підготовки військових фахівців, можливостями з нарощування рівня їхнього інтелекту; науково-педагогічним потенціалом і станом інфраструктури СВО; станом фінансового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення СВО.

Військова освіта, передусім тактичного рівня, у всіх провідних країнах світу – це корпоративна система підготовки військових фахівців, призначення яких – виконання завдань, обумовлених специфікою функціонування збройних сил і потребою їх застосування в конкретних умовах. Державі потрібні інтелектуально та професійно підготовлені військові фахівці, які відповідають сучасним вимогам до теорії та практики сучасної збройної боротьби; здатні на всіх етапах своєї службової кар'єри оволодіти новими знаннями; керувати військами (силами) в бою (операції), навчанням, вихованням, розвитком, психологічною підготовкою особового складу в мирний та воєнний час; створювати, експлуатувати й застосовувати найскладніші системи озброєння та військової техніки; супроводжувати та здійснювати фундаментальні і прикладні військово-наукові дослідження; організувати, проводити й контролювати дослідно-конструкторські роботи з випереджувального створення нових поколінь озброєння, військової та спеціальної техніки; готувати нові покоління військових науковців; ефективно діяти при виконанні завдань, які виникають

під час здійснення міжнародних антитерористичних і миротворчих операцій, участі в ліквідації локальних воєнних конфліктів.

Як видно, ідеться про якість військової освіти. У ширшому розумінні це – *інтелектуальні сили безпеки та оборони держави*, під якими військові теоретики розуміють здатність військового керівництва держави і збройних сил до широкого воєнно-політичного та стратегічного мислення, вільного від догматизму і шаблонів, а також розумову, моральну та вольову складові підготовки військових фахівців усіх рівнів і ланок управління. Зрозуміло, що неможливо досягти високої якості підготовки військових фахівців у військових вищих навчальних закладах (ВВНЗ), якщо низка граничних умов є, з одного боку, значною за кількістю, а з другого – критичною за такими основними показниками:

- конкурсом кандидатів на навчання та їхньою мотивацією до подальшої військової служби;
- станом організації навчально-виховного процесу, методичної та наукової роботи;
- віковими характеристиками науково-педагогічного складу;
- застарілістю змісту освіти;
- недостатністю запровадження сучасних технологій навчання;
- відсутністю дієвого та вимогливого контролю за якістю оволодіння освітньо-професійними програмами;
- рівнем інформаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення.

По суті ми стоїмо перед дилемою вирішення суперечливої задачі досягнення достатньої якості підготовки військових фахівців за наявності низки граничних умов і спроможностей, наведених вище, що загалом можна охарактеризувати таким поняттям, як стан невизначеності з тенденцією до зниження навіть існуючого потенціалу. Задача, звісно, розв'язання має, але не на користь якості. Насправді ж ми фактично декларуємо, але не реалізуємо сучасних вимог до військової освіти, до якості підготовки військових фахівців [22, 23].

Наведемо деякі невітні дані соціологічного дослідження, проведеного центром воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України (2013):

- інтегральний показник повної готовності випускників ВВНЗ (тактичного рівня) до виконання службових обов'язків складає 56,4%;
- результати оцінювання інтегральної якості підготовки випускників ВВНЗ становлять, за даними відгуків з військ, «відмінно» – 11,7%, «добре» – 52,6%, «задовільно» – 33,3%, «незадовільно» – 2,4%; за даними керівного складу ВВНЗ, відповідно, 6,8%, 39,4%, 45,2%, 8,6%.

Розгляньмо основні напрями та шляхи розвитку військової освіти, які, на нашу думку, мають сприяти підготовці військових фахівців, здатних оволодіти сучасними формами й видами збройної боротьби, застосування

військ (сил), гідно відповісти на виклики безпеці та обороні держави.

1. *Забезпечення реального та дієвого функціонування в системі військової освіти за спрямованістю всіх видів підготовки персоналу* (допризовна підготовка юнаків у ліцеях, школах, професійно-технічних училищах, Товаристві сприяння обороні України; підготовки солдатів, сержантів, молодших спеціалістів у військах, навчальних центрах, коледжах; підготовки офіцерських кадрів різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і ланок управління, офіцерів запасу, наукових і науково-педагогічних кадрів у ВВНЗ, науково-дослідних установах; професійної (командирської) підготовки персоналу в штабах, закладах, установах, військах тощо; курсової підготовки).

2. *Поліпшення відбору кандидатів на навчання у ВВНЗ*. Одним з визначальних чинників підготовки військових фахівців у ВВНЗ є *ступінь підготовленості кандидатів і конкурсні показники*. Обидва зазначені фактори є критичними й не можуть не викликати суттєвого занепокоєння. Так, за даними соціологічного дослідження, проведеного в межах виконання науково-дослідних робіт (2011–2013), на думку керівного складу СВО та науково-педагогічних працівників ВВНЗ, середньозважені значення показників розвитку кандидатів на навчання становили: погіршення психічного стану – 55,3%; погіршення інтелектуального рівня – 61,1%; погіршення фізичного стану – 65,3%. Рейтинг основних мотивів кандидатів на навчання до вступу до ВВНЗ має такі показники: стійке бажання служити в ЗСУ – 74,1%; можливість безкоштовного отримання вищої освіти – 55,4%; романтика військової служби – 30,1%; сімейна традиція – 25,8%. Уже в процесі навчання у ВВНЗ виявляється, що більш як 50% курсантів не мають стійкої мотивації до подальшої офіцерської служби. Так вважають 57,8% опитаних представників керівного складу ВВНЗ і 30,3% науково-педагогічних працівників. Невтішною є конкурсна ситуація у ВВНЗ (2011 р. – 1,2 кандидати на одне місце, 2012 р. – 1,6). Не відіграють у цьому процесі провідної ролі й ліцеї: середній показник вступу їхніх випускників до ВВНЗ у 2011 р. становив близько 36%, у 2012 р. – 34%, у 2013 р. – 33%. За наведених вище даних годі й говорити про якість та елітарність підготовки військових фахівців. Очевидно, що без якісного рівня та кількісного складу контингенту вступників до ВВНЗ проблему підготовки висококваліфікованих військових фахівців для ЗСУ не розв'язати – від року до року вона не поліпшується. Що ж до причин такого стану, то їх досить багато, але визначальною є незадовільний стан соціальних гарантій проходження служби офіцерським складом і як наслідок – небажання найбільш підготовленої частини молоді присвячувати себе службі у ЗСУ.

3. *Важливим завданням військової освіти є формування змісту підготовки військових фахівців усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів і ланок управління*. На нашу думку, проблему формування й визначення змісту освіти

ВВНЗ потрібно розглядати, виходячи з того, що: підготовка фахівців для системи безпеки та оборони держави є важливою й відповідальною справою та повинна мати пріоритетний статус; військові спеціальності й освітньо-професійні програми, навіть близькі за напрямками до цивільних, мають, як і всі інші, свою специфічну спрямованість і повинні відповідати сучасним тенденціям розвитку воєнного мистецтва та ведення збройної боротьби; ВВНЗ повинні готувати фахівців передусім в інтересах ЗСУ та інших силових відомств, формування змісту навчання на основі напрямів державного переліку спеціальностей має узгоджуватися з принципами відповідності сферам діяльності військових фахівців за посадовим призначенням на основі компетентнісного підходу.

Зміст освіти має розроблятися на системних компетентнісних засадах і враховувати такі чинники та складові: національні інтереси й національну безпеку держави; стан теорії та практики збройної боротьби, соціокультурний характер; психологічні уявлення про характер і структуру військово-професійної діяльності; сучасні вимоги до військового фахівця, навчальна діяльність якого базується на здобутті компетенцій і продукуванні знань; структуру поетапного професійного зростання; освітньо-кваліфікаційні рівні, спеціальності та кваліфікації.

4. *Запровадження інноваційних освітніх технологій*. Аналіз найістотніших ознак педагогічної технології та узагальнення досліджень у цій галузі дають змогу представити структуру педагогічної технології ВВНЗ у вигляді чотирьох основних складових: проєктивно-конструктивної; процесуальної; контрольно-діагностичної, моніторингової; аналітично-коригувальної. Розробка й запровадження інноваційних педагогічних технологій та застосування інтерактивних форм навчальних занять у військовій освіті дають можливість:

- запровадити системний комплексний підхід до організації педагогічного процесу, досягти синхронності та злагодженості всіх його елементів і, як наслідок, підвищити його ефективність;
- поліпшити управління педагогічним процесом, його планування та прогнозування кінцевого результату;
- забезпечити системний підхід до змісту військової освіти, адаптацію педагогічного процесу до психологічних, фізіологічних та індивідуальних особливостей курсантів (слухачів);
- у найкращий спосіб використовувати можливості інформатизації освіти, сучасні досягнення педагогіки, психології, дидактики, інформатики, теорії систем, теорії оптимізації тощо;
- здійснити гуманізацію педагогічного процесу, його особистісно-орієнтовану спрямованість; досягти мети навчання кожним курсантом (слухачем).

5. *Інтеграція освіти та науки*. Поєднання освіти й науки стає визначальним чинником розвитку системи освіти. Ефективність цього процесу у ВВНЗ, на нашу думку, не відповідає вимогам сучасності та потребує

суттєвого структурно-організаційного й функціонального коригування на засадах:

- постійного збільшення обсягів фінансування науки відповідно до потреб її випереджувального розвитку;
- фундаменталізації освіти, інтенсифікації наукових досліджень у ВВНЗ і науково-дослідних установах;
- розвитку освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень;
- інноваційної освітньої діяльності в навчальних закладах;
- правового захисту освітніх інновацій та результатів наукової діяльності як інтелектуальної власності;
- запровадження інноваційних систем і комплексів у підготовці військових фахівців; підготовки науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації;
- поглиблення співпраці та кооперації ВВНЗ, наукових установ, провідних фірм, підприємств;
- створення науково-інформаційного простору на основі новітніх інформаційно-комунікаційних засобів і систем;
- запровадження цільових програм, які сприяють інтеграції військової освіти й науки.

6. *Активізація діяльності із запровадження у СВО дистанційного навчання.* На думку експертів, загальні знання застарівають кожні три-п'ять років, технологічні – кожні два-три роки. За таких умов знання випускників ВВНЗ мають динамічно й змістовно оновлюватися кожні три-чотири роки. Військові освітні стандарти з визначеними термінами дії не встигають за перебігом таких процесів. Зазначена проблема може бути розв'язана шляхом створення у СВО центру дистанційної освіти. Подібні центри створені в низці провідних країн світу й щорічно здійснюють підготовку сотень тисяч фахівців [24]. До основних заходів, які мають сприяти створенню центру, можна віднести такі: розроблення нормативно-правових документів, освітніх стандартів, дидактичних засад, навчально-методичних матеріалів, контрольної-діагностичного інструментарію, програмних продуктів; подальше дослідження проблем інформатизації; створення структур управління та інформаційно-комунікаційних мереж різного призначення; підготовку науково-педагогічного складу та обслуговуючого персоналу; забезпечення фінансовими та матеріально-технічними ресурсами.

7. *Підвищення рівня інноваційної діяльності ВВНЗ* (освітньої, виховної, наукової, управлінської, фінансової, господарської), яка за своєю сутністю є процесом постійного пошуку й удосконалення функціонування закладу на основі його потенціалу з урахуванням національних особливостей, передового закордонного досвіду, тенденцій розвитку світових освітніх систем. Інноваційна діяльність ВВНЗ, на нашу думку, має базуватися на таких принципах: неперервності розвитку інноваційного потенціалу закладу, здатного до продукування й реалізації інновацій; комплексності здійснення інновацій, коли всі її види тісно пов'язані між собою, взаємно доповнюють і просують один одного; створення в закладі

(або у складі одного зі структурних підрозділів ВВНЗ) групи, яка має координувати проблеми формування й реалізації його інноваційної діяльності; мобілізації всього особового складу, оптимального використання фінансових, матеріально-технічних та інтелектуальних ресурсів для досягнення інноваційних здобутків; матеріального, морального й соціального стимулювання інноваційної активності; аналізу та прогнозування.

8. *Основні напрями та шляхи розвитку й удосконалення матеріально-технічної бази ВВНЗ*, на нашу думку, такі: забезпечення пріоритетної поставки до ВВНЗ і навчальних центрів нових зразків озброєння та військової техніки, навчально-тренувальних комплексів, сучасної комп'ютерної техніки, систем управління та засобів зв'язку; створення індустрії засобів навчання; запровадження навчального й демонстраційного устаткування, сполученого з комп'ютерними системами, для самостійного вивчення військовими фахівцями навчального матеріалу; створення за відповідними напрямами наукових досліджень ВВНЗ сучасної науково-експериментальної бази; забезпечення доступу до інформаційної бази наукових бібліотек провідних вищих навчальних закладів, електронного фонду наукової та навчальної літератури в мережі Інтернет;

9. *Підвищення дієвості та вимогливості щодо контролю-діагностичних і моніторингових заходів.* Контроль засвоєння змісту навчання: адекватність цілям та завданням навчання, об'єктивність, індивідуальність, усебічність, системність, аналіз результатів якості підготовки військових фахівців, узагальнення відгуків з військ на випускників. Аналітично-коригувальні дії: розроблення заходів для коригування військово-педагогічного процесу, внесення змін до проєктивної, процесуальної, контрольної-діагностичної та моніторингової структурних складових якості підготовки військових фахівців.

10. *Удосконалення системи фінансування ВВНЗ має забезпечуватися шляхом визначення таких кошторисних джерел:* державного бюджету; надання додаткових освітніх та інших послуг; здійснення економічної діяльності, регламентованої державою; виконаних науково-педагогічними працівниками досліджень з договірних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт; підготовки студентів за контрактом та офіцерів запасу; підготовки іноземних військових фахівців.

Система безпеки та оборони держави з погляду організаційних, правових, змістових, технологічних компонентів дотична до системи військової освіти, її інтелектуальної складової, яка включає підготовку висококваліфікованих військових фахівців усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів і ланок управління. Військова освіта має на меті підвищення рівня інтелектуального компонента національної безпеки та забезпечує реалізацію теоретичних і практичних проблем стосовно форм, видів, засобів ведення сучасної збройної боротьби, застосування військ (сил), основних напрямів підготовки до них держави і війська,

морально-психологічної підготовки особового складу. Сучасні підходи до реформування військової освітньої системи мають набути комплексного характеру, відповідати і сприяти реалізації державної політики в галузі безпеки та оборони. Водночас ефективність функціонування СВО залежить не лише від діяльності її освітніх інституцій, а значною мірою – й від її всебічного ресурсного забезпечення, що має сприяти реальному виконанню випускниками ВВНЗ освітньо-професійних програм, їхньої готовності виконувати з високим ступенем компетентності покладені на них завдання в умовах мирного та воєнного часу, участі у складі підрозділів міжнародних миротворчих операцій і місій.

Перелік літератури

1. Национальная военная стратегия США [официальный документ] // Зарубежное военное обозрение. – 2011. – № 5. – С. 28–36.
2. Национальная военная стратегия США [официальный документ] // Зарубежное военное обозрение. – 2011. – № 6. – С. 29–32.
3. Галин Д. Основные положения и принципы военной доктрины Великобритании / Д. Галин // Зарубежное военное обозрение. – 2012. – № 6. – С. 16–22.
4. Стратегическая концепция обороны и безопасности государств – членов организации Североатлантического договора [официальный документ] // Зарубежное военное обозрение. – 2011. – № 11. – С. 34–40.
5. Вооруженные силы зарубежных стран [справочные данные] // Зарубежное военное обозрение. – 2011. – № 7. – С. 66–105.
6. Атлас мира [карты, справочные сведения]. – Харьков: Белгород, 2008. – 176 с.
7. Кузьмук О. І. Від воєнної організації до Сектора безпеки і оборони України / О. І. Кузьмук // Наука і оборона. – 2012. – № 4. – С. 12–21.
8. Долгополов А. В. Эволюция форм и способов ведения борьбы в сетевых условиях / А. В. Долгополов, С. А. Богданов // Военная мысль. – 2011. – № 2. – С. 49–58.
9. Указ Президента України № 389/2012 «Про рішення Ради національної безпеки та оборони від 08.06.2012 “Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України”» від 8 червня 2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 45. – Ст. 1749.
10. Балахонцев Н. Влияние концепции «сетевая война» на эффективность разведывательного обеспечения вооруженных сил США / Н. Балахонцев, А. Кондратьев // Зарубежное военное обозрение. – 2012. – № 2. – С. 14–20.
11. Новожилова Е. О. Войны настоящего и будущего / Е. О. Новожилова // Военная мысль. – 2011. – № 2. – С. 3–12.
12. Єрмолаєв А. В. Військова реформа в Україні: основні чинники, засади та напрями / А. В. Єрмолаєв, В. П. Тютюнник, В. К. Горовенко // Стратегічні пріоритети : науково-аналітичний щоквартальний збірник. – 2011. – № 2. – С. 131–142.
13. Закон України № 2411-VI «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради. – 2010. – № 40. – Ст. 527.
14. Указ Президента України № 390/2012 «Про рішення Ради національної безпеки та оборони від 8 червня 2012 р. “Про нову редакцію Воєнної доктрини України”» від 8 червня 2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 45. – Ст. 1750.
15. Інформаційний довідник з міжнародних відносин і зовнішньої політики України. – К. : НУОУ, 2011. – 377 с.
16. Конституція України // Сектор безпеки і оборони України : збірник законодавства. – К. : ЦВСД НУО України, 2011. – 188 с.
17. Замана В. М. Збройні сили: не числом, а вмінням / В. М. Замана // Урядовий кур’єр. – 2012. – № 1895. – 25 верес.
18. Можаровський В. М. Оборонний огляд в Україні: результати і висновки / В. М. Можаровський, П. М. Крикун, М. М. Денежкін // Наука і оборона. – 2012. – № 4. – С. 3–11.
19. Ніколаєнко С. М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України: [монографія] / С. М. Ніколаєнко. – К. : Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2008. – 419 с.
20. Кремень В. Г. Інноваційність і моральність сучасної особистості / В. Г. Кремень // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку : науково-практичний журнал. – 2012. – № 2. – С. 137–147.
21. Семиноженко В. П. Агентство змін / В. П. Семиноженко // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку : науково-практичний журнал. – 2012. – № 2. – С. 7–15.
22. Телелим В. М. Інноваційний розвиток військової освіти в Україні: становлення, проблеми, перспективи / В. М. Телелим // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку : науково-практичний журнал. – 2012. – № 2. – С. 177–188.
23. Телелим В. М. Система військової освіти: протиріччя розвитку, напрями та шляхи реформування / В. М. Телелим, Ю. І. Приходько // Наука і оборона. – 2012. – № 4. – С. 42–49.
24. Дудко С. М. Стратегії і технології дистанційного навчання в глобальному мирі / С. М. Дудко // Военная мысль. – 2011. – № 6. – С. 57–62.

Надійшла до редакції 19 грудня 2012 р.